

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.098 у Хмельницькому
університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію ІВАНІСОВА РОМАНА ВАЛЕРІЙОВИЧА
«ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ» подану
на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження

В умовах утвердження України як європейської держави, набуття нею статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу та реалізації євроінтеграційного курсу особливого значення набуває приведення національного законодавства у відповідність до права Європейського Союзу та європейських правових стандартів.

Цивільне законодавство посідає особливе місце у правовій системі України. Від ефективності його нормативного регулювання безпосередньо залежать гарантування права власності, свобода договору, захист цивільних прав та інтересів, стабільність цивільного обороту, розвиток підприємництва, інвестиційна привабливість держави та належний рівень захисту прав приватних осіб.

Європеїзація цивільного законодавства України не може розглядатися виключно як механічне перенесення положень законодавства Європейського Союзу до національної правової системи. Сучасний етап європейської інтеграції України висуває якісно нові вимоги до процесу правової адаптації: необхідним стає не лише формальне узгодження окремих нормативних положень, а забезпечення системної сумісності українського цивільного законодавства з європейськими правовими підходами. Йдеться про складний багаторівневий процес трансформації цивільно-правового регулювання, який охоплює адаптацію європейських правових норм, імплементацію міжнародних зобов'язань України, врахування практики Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, розвиток доктринальних підходів, гармонізацію правових принципів, категорій та інститутів, а також переосмислення правозастосовної практики.

Важливим напрямом європеїзації цивільного законодавства є реформування його фундаментальних засад та окремих цивільно-правових інститутів. Серед найбільш актуальних питань — удосконалення регулювання договірних відносин, права власності, зобов'язального права, корпоративних

відносин, захисту прав споживачів, цифрових прав та електронної комерції, відповідальності за завдання шкоди, транскордонних приватноправових відносин, а також забезпечення ефективних засобів захисту цивільних прав.

Додатковим чинником актуальності дослідження є необхідність модернізації цивільного законодавства з урахуванням сучасних викликів. Цифровізація суспільних відносин, поширення електронних правочинів, розвиток цифрових активів та онлайн-платформ, нові форми здійснення підприємницької діяльності, транскордонний характер значної частини приватноправових відносин потребують переосмислення традиційних цивільно-правових конструкцій. У цьому контексті європейський досвід може виступати важливим орієнтиром для формування ефективних та технологічно нейтральних механізмів правового регулювання.

Окремої уваги потребує співвідношення процесів європеїзації та рекодифікації цивільного законодавства України. У зв'язку з цим актуальним є теоретичне обґрунтування напрямів подальшого вдосконалення Цивільного кодексу України та інших актів цивільного законодавства з урахуванням європейських правових стандартів.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження визначається необхідністю комплексного теоретико-правового осмислення європеїзації цивільного законодавства України як системного процесу. Дослідження цієї проблематики сприяє формуванню цілісної концепції європеїзації українського цивільного законодавства, визначенню її основних принципів, форм і меж, встановленню критеріїв ефективності адаптації європейських правових стандартів та розробленню пропозицій щодо подальшого розвитку приватного права України в контексті її європейської інтеграції.

Зважаючи на зазначене, дисертація Романа ІВАНІСОВА на тему «ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ» є актуальною та своєчасною.

Автором дисертаційного дослідження порушується комплекс важливих теоретико-правових і практичних проблем європеїзації цивільного законодавства України в умовах євроінтеграції. Особливу увагу приділено розмежуванню понять «європеїзація», «гармонізація», «адаптація» та «імплементація», а також визначенню впливу європейського приватного права і модельних кодифікаційних актів на розвиток національного цивільного законодавства. Зазначається, що важливою проблемою під час адаптації українського цивільного законодавства до європейських правових стандартів є забезпечення правової визначеності та верховенства права. Значне місце посідають питання рекодифікації цивільного законодавства України, подолання дуалізму приватноправового регулювання та визначення сучасних принципів

приватного права. Окремо досліджуються проблеми європеїзації договірного і деліктного права України, зокрема необхідність їх подальшого вдосконалення відповідно до вимог права Європейського Союзу та сучасних тенденцій розвитку європейського приватного права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Рецензована робота є комплексним теоретико-прикладним дослідженням європеїзації цивільного законодавства України.

Обґрунтованість одержаних результатів підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження. Автором проаналізовано модельні акти європейського приватного права, праці зарубіжних та вітчизняних науковців з питань європеїзації, гармонізації та договірного права, а також практику Суду Європейського Союзу та ЄСПЛ. Це дало змогу обґрунтовувати відповідність запропонованих положень європейським правовим підходам.

Усі наукові положення, висновки та рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті і завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних та ефективно застосованих автором методів дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційної роботи спрямовані на вдосконалення теоретико-правових засад європеїзації цивільного законодавства України, його адаптацію до права Європейського Союзу та подальше реформування приватноправового регулювання. Сформульовані автором положення та рекомендації можуть бути використані у нормотворчій діяльності під час підготовки та вдосконалення нормативно-правових актів у сфері цивільного права, а також у правозастосовній практиці при вирішенні цивільно-правових спорів. Результати дослідження можуть бути використані під час викладання та вивчення таких навчальних дисциплін, як «Цивільне право України», «Цивільне процесуальне право», «Право Європейського Союзу», «Міжнародне приватне право». Результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблем гармонізації та адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу, а також у процесі підготовки пропозицій щодо рекодифікації цивільного законодавства України.

Дисертант показав глибокі теоретичні та практичні знання досліджуваної тематики, вміння самостійно узагальнювати і аналізувати нормативні акти, загальну та спеціальну літературу, судову практику, робити науково обґрунтовані висновки, формулювати визначення правових понять і пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Дисертація є завершеним, актуальним, самостійним та аргументованим дослідженням. Висновки дисертації містять головні наукові результати,

отримані дисертантом особисто, синтезують накопичену у змісті інформацію відповідно до сформульованих у вступі загальної мети і завдань.

1) На особливу увагу заслуговує висновок автора Щодо механізмів європеїзації — автор обґрунтовує, що адаптація українського приватного права не повинна зводитися до механічного перенесення норм права ЄС. Натомість необхідно поєднувати обов'язкові вимоги *acquis* ЄС із рецепцією загальних принципів європейського приватного права та положень модельних кодифікацій, зокрема DCFR. Особливо цікавим є положення про поєднання обов'язкових норм *acquis* ЄС із положеннями модельних актів європейського приватного права, що дозволяє адаптувати європейські правові підходи до особливостей української правової системи. Цей висновок має безпосереднє значення для рекодифікації Цивільного кодексу України, оскільки орієнтує реформу не лише на формальне виконання євроінтеграційних зобов'язань, а й на змістовне оновлення принципів приватного права.

2) Цінною є ідея «доктринального перекладу» *acquis*. Йдеться не про буквально перенесення європейських норм, а про їх осмислення, адаптацію та включення в систему українського цивільного права.

3) Уваги заслуговує положення про розмежування добросовісності та доброзвичайності як двох самостійних, але взаємопов'язаних принципів приватного права: добросовісність та доброзвичайність, на думку автора, є явищами одного порядку, проте вони мають різний вектор спрямованості, сутнісне наповнення та виконують відмінні регулятивні функції у системі приватного права. Добросовісність має залишатися наскрізною засадою виконання зобов'язань, тлумачення договорів та ведення переддоговірних переговорів. Доброзвичайність відповідно повинна виконувати функцію імперативної етичної межі приватних відносин.

4) Слушним є висновок автора про легалізацію стандарту «доброго господаря» як об'єктивного критерію поведінки учасника цивільного обороту. Здобувач фактично пропонує перейти від суб'єктивної оцінки поведінки - до об'єктивного стандарту розумної та дбайливої поведінки. Демонструє його застосування одразу в трьох сферах договірного права, переддоговірних відносин, деліктних зобов'язань.

5) Доречною є пропозиція доповнити ст. 1859 Проекту ЦК України № 15150 спеціальною колізійною нормою для інтернет-деліктів, яка визначатиме застосовне право за місцем звичайного проживання потерпілої особи або основним місцем діяльності юридичної особи. Саме цей останній висновок є особливо цінним, оскільки поєднує європейську доктрину, сучасні цифрові виклики та конкретну законодавчу пропозицію для України.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 6 наукових публікаціях, зокрема: у 4 статтях у наукових фахових виданнях України, а також у 2 тезах повідомлень на науково-практичних конференціях.

Мова і стиль дисертації відповідають вимогам до наукових праць та забезпечують належний рівень представлення результатів дослідження. Текст роботи характеризується логічністю, послідовністю й змістовною насиченістю викладу, що сприяє цілісному сприйняттю авторської концепції. Автор коректно використовує спеціальну юридичну термінологію, а понятійний апарат дослідження сформовано на належному теоретичному рівні. Стиль викладу відзначається науковою аргументованістю, аналітичністю та доступністю для сприйняття, що є особливо важливим з огляду на складність і новизну досліджуваної проблематики. У роботі простежується вдале поєднання теоретичного аналізу з узагальненням практичного матеріалу, що забезпечує належний рівень структурованості дослідження та свідчить про сформованість у здобувача культури наукового письма.

Дисертаційне дослідження Р. В. Іванісова виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності. Аналіз змісту роботи свідчить про самостійний характер проведеного дослідження, належне використання наукових джерел та коректне оформлення посилань на праці інших авторів. Використані у роботі наукові положення, ідеї та результати супроводжуються відповідними бібліографічними посиланнями, що відповідає вимогам наукової етики та чинним стандартам оформлення дисертаційних досліджень. Ознак плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів дослідження не виявлено. Подані висновки та сформульовані наукові положення є результатом особистої наукової роботи здобувача, що підтверджується змістом дисертації та публікаціями автора за тематикою дослідження.

При цьому робота Романа ІВАНІСОВА, як і будь-яке наукове дослідження не позбавлена дискусійних положень, які потребують уточнення, зокрема:

1. Не можна повністю погодитись з твердженням автора, що пряма дія регламентів усуває колізії та забезпечує повну уніфікацію регулювання у відповідних сферах. Регламенти справді є обов'язковим у повному обсязі та безпосередньо застосовується, але це не означає автоматично повної матеріально-правової уніфікації. Наприклад, Rome I і Rome II уніфікують переважно колізійні правила, а не саме матеріальне договірне чи деліктне право держав-членів. Після визначення права, що підлягає застосуванню, суд може

застосовувати національне право відповідної держави. Тому варто говорити про уніфікацію колізійного регулювання, а не повну уніфікацію регулювання.

2. Не до кінця зрозумілим є і твердження про необхідність забезпечення судами застосування права «у дусі європейських стандартів, загальних принципів права ЄС та прецедентної практики ЄСПЛ і Суду ЄС». Авторіві доцільно було б чіткіше розкрити значення практики ЄСПЛ і практики Суду ЄС щодо України, а також визначити межі використання практики Суду ЄС українськими судами на етапі до набуття Україною членства в Європейському Союзі. Без такого розмежування наведене положення може створювати враження про однакову юридичну обов'язковість відповідних джерел для національного суду.

3. Дискусійним є твердження про те, що запровадження відкритої системи принципів автоматично забезпечить більшу передбачуваність правозастосування та водночас запобігатиме суддівському свавілля. Навпаки, розширення можливостей суду застосовувати абстрактні принципи може збільшувати простір для суддівського розсуду. Тому автору доцільно пояснити, за допомогою яких саме юридичних механізмів буде забезпечено баланс між гнучкістю принципів та вимогою правової визначеності.

4. Потребує додаткового обґрунтування твердження про те, що доброзвичайність є саме «об'єктивним та зовнішнім моральним фільтром суспільства». Така характеристика є концептуально важливою, але водночас недостатньо визначеною. Автору варто пояснити, що саме слід розуміти під загальноновизнаними у суспільстві моральними нормами, хто і за якими критеріями має встановлювати їх зміст та як уникнути ситуації, коли суд фактично підмінятиме правову оцінку власними моральними переконаннями.

5. Потребує додаткового пояснення твердження автора про те, що доброзвичайність може бути самостійною підставою для визнання правочину нікчемним. Наведений приклад із договором щодо продажу органу або комерційного сурогатного материнства демонструє потенційну відмінність між добросовісністю сторін та відповідністю правочину суспільним цінностям, однак сам по собі не доводить необхідності застосування саме категорії доброзвичайності. У цьому контексті необхідно розмежувати випадки, коли правочин прямо заборонений законом, суперечить публічному порядку або порушує права людини, і випадки, коли його недопустимість впливає лише з оціночного критерію моральності.

6. Додаткового обґрунтування потребує пропозиція автоматично прив'язати кіберделікти до звичайного місця проживання потерпілого чи основного місця діяльності юридичної особи. Вважаємо її краще сформулювати не як безумовне правило, а як спеціальну колізійну прив'язку, що застосовується

за наявності достатнього та передбачуваного зв'язку шкоди з відповідною державою.

Загальний висновок по дисертації. Водночас наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача та не применшують їхнього належного наукового рівня. Дисертантом продемонстровано високий ступінь самостійності у дослідженні складної та багатогранної наукової проблематики, здійснено ґрунтовний теоретико-правовий аналіз і сформульовано низку вагомих наукових висновків та практично значущих положень. Наукові публікації здобувача належним чином відображають основний зміст дисертації, репрезентують ключові результати проведеного дослідження та засвідчують апробацію отриманих наукових результатів у фаховому науковому середовищі.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження **Іванісова Романа Валерійовича** на тему **«ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ»**, відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його автор – **Іванісов Роман Валерійович** заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензентка:

**професорка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова,
Кандидатка юридичних наук, доцентка**

Галина АНІКІНА